

AFRİKA'DA BİR ORTADOĞULU: İSRAİL

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

Ben Gurion'a göre İsrail devleti kendine düşman kesilen Arap ülkelerinin olumsuz tavırlarından sadece Afrika ülkeleriyle güçlü ilişkiler kurarak kurtulabilirdi. Bu noktada Ben Gurion, İsrail'in Afrika ülkelerindeki Müslümanların sempatisini kazanarak Arap düşmanlığını kırabileceğini düşünüyordu.

”

Günümüzün çatışan ülkelerinden biri olan İsrail 1948-1973 yılları arasında Filistin ve Arap ülkeleriyle olan savaşlarla ve 1982 yılında Lübnan'ı işgaliyle sadece Ortadoğu'yu değil, 1976 yılında Uganda'da düzenlediği Entebbe Operasyonu ile Afrika'yı da etkiledi. Thunderbolt ya da Raid Operasyonu olarak da anılan bu askerî hareketle İsrail Savunma Kuvvetlerinin komandoları Uganda'nın Entebbe Havalimanı'na girerek 27 Haziran 1976 tarihinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FÖK) Air France'a ait bir

A300 uçağı içinde rehin aldığı 248 yolcudan İsrailli olan 94'ünü ve 6 kabin memurunu 4 Temmuz 1976 tarihinde kurtardı. Bu operasyondan sonra Uganda'nın 1971-1979 yılları arasındaki cumhurbaşkanı olan İdi Amin'in siyasi prestiji sarıldı, kendisi de 1979 yılındaki bir darbeyle devrildi.

İSRAİL'İN AFRİKA'YA YÖNELİMİNDEKİ ÖNCÜL MOTİVASYONLAR

Uganda'da düzenlenen bu operasyon, İsrail'in Sahraaltı Afrika vizyonunun tek boyutu değildi. Siyonist liderlerden Theodor Herzl, Altneuland adlı kitabında Yahudilerle Afrikalılar arasında bir bağ kurmuştu. Herzl'e göre uzun yıllardır sömürülen, ırkçılığa uğrayan, aşağılanan Afrika'daki insanları en iyi onlar kadar sömürülen, ırkçılığa uğrayan ve aşağılanan Yahudiler anlayabilirdi. Afrika'daki bağımsızlık hareketleriyle İsrail devletinin kuruluşunu aynı düzlemde incelemenin doğru olacağını savunan Herzl yirminci yüzyılda iki tane ırksal rönesansın Yahudilere ve Afrikalılara ait olduğunu savunuyordu. Herzl'in Yahudilerle Afrikalılar arasında kurduğu bu kuramsal bağ, Gana 1956 yılında bağımsız olduğunda İsrail Başba-



kkanı olan David Ben Gurion tarafından geleceğe yönelik şekilde yeniden vurgulandı. Ben Gurion'a göre İsrail devleti kendine düşman kesilen Arap ülkelerinin olumsuz tavırlarından sadece Afrika ülkeleriyle güçlü ilişkiler kurarak kurtulabilirdi. Bu noktada Ben Gurion, İsrail'in Afrika ülkelerindeki Müslümanların sempatisini kazanarak



Arap düşmanlığını kırabileceğini düşünüyordu. Araplar, İsrail'e o kadar düşman kesilmişlerdi ve o kadar öfkeliydiler ki İsrail 1948 yılında kurulduktan sonra Soğuk Savaş zamanında ne Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ne de Sovyetler Birliği'nin yanında yer alacağını açıklamasına rağmen 1955 yılında aynı amaçla toplanan

Bağlantısızlar Grubu'na Arap ülkelerinin baskısı sonucu çağrılmıştı.

Yine de Herzl'in ve Ben Gurion'un, İsrail ve Afrika ülkeleri arasında kurduğu bu bağın İsrail devletindeki ilk somut adımı dönemin bir ara başbakanı bir ara da dışişleri bakanı olan Golda Meir'in, Gana'yı

ve Liberya'yı ziyaret etmesiyle atıldı. Meir daha sonradan yazdığı "Hayatım" adlı otobiyografisinde Afrika'daki seyahatlerinden söz ederek İsrail'in, Afrika ülkeleriyle her zaman çok sıkı ilişkiler içinde olması gerektiğinin altını çizdi. Ancak Meir'in Afrika'ya olan bu ilgisi özellikle de yerel basın tarafından maceracılık olarak eleştirildi.

“

"Casablanca Afrika Sonuç Bildirgesi" adıyla yayımladıkları metinde Filistin'deki sorunların çözümüyle ilgili altı paragraflık bir madde içinde İsrail'i bölgedeki istikrarı yeniden sağlamaya davet etmekle kalmadı aynı zamanda İsrail'i sadece Ortadoğu'da değil, Afrika'da ve Asya'da yeniden başlayabilecek bir kolonyalizmin aracı olarak tanımladı.

”

Bir gazetecinin Meir'e sorduğu, "İsrail'in Afrika'ya olan ilgisinde diğer ülkeler gibi siyasi çıkarlar yok mu sizce?" sorusuna Meir, "Evet tabii ki, biz Afrika ülkelerinden Birleşmiş Milletlerde Filistin ile olan sorunumuzda destek oyu istiyoruz. Ancak bu sadece bir destek oyuyla ilgili değil. Biz Afrika ülkelerine deneyimlerimizi yansıtmak ve onları bir Avrupa aşagılamasından korumak istiyoruz" şeklinde cevap verdi. Aynı zamanda Meir, İsrail Başbakanlığının MASHAV programıyla Afrika'da tarım, sulama, halkla ilişkiler ve gençlik hareketlerine destek vermeyi kararlaştırdığını açıklamıştır. 1958 yılına gelindiğinde, İsrail'in Gana'yla imzaladığı ekonomik anlaşma, 1960 yılına gelindiğinde ise Mali'yle imzaladığı teknik iş birliği, kültürel değişim ve hava iletişimi alanında sorunları giderme anlaşması bulunuyordu. Aynı yıl Sierra Leone'yle, Fildişi Sahili'yle, Nijerya'yla, Yukarı Volta'yla, Togo'yla, Malagasy Cumhuriyeti'yle,



Dahomey'le, Gabon'la, Orta Afrika Cumhuriyeti'yle ve Liberya'yla da teknik iş birliği anlaşmaları imzalandı. Ne var ki Meir'in Afrika'daki gezileri, Afrika'ya verdiği retoriksel önem ve bu anlaşmalar da İsrail'in Afrika ülkeleriyle hemen bağ kurmasını sağlayamadı.

AFRİKA'DA İSRAİL ALGISI VE İSRAİL'İN İMAJ GİRİŞİMLERİ

Afrika ülkelerinin İsrail algısı, 1961 yılındaki Casablanca Konferansı'nda oldukça olumsuz bir şekilde belirdi. Konferansa katılan Mısır, Fas, Libya, Cezayir, Gine, Gana ve

Mali, Casablanca "Casablanca Afrika Sonuç Bildirgesi" adıyla yayımladıkları metinde Filistin'deki sorunların çözümüyle ilgili altı paragraflık bir madde içinde İsrail'i bölgedeki istikrarı yeniden sağlamaya davet etmekle kalmadı aynı zamanda İsrail'i sadece Ortadoğu'da değil, Afrika'da ve Asya'da yeniden başlayabilecek bir kolonyalizmin aracı olarak tanımladı. Konferanstan 2 yıl sonra Batı Afrika ülkelerinden sadece Fildişi Sahili'nin Cumhurbaşkanı Felix Houphouët Boigny, İsrail'e Filistin konusunda haksızlık yapıldığını açıkladı. Boigny'e göre Filistinliler



de en az İsraililer kadar Ortadoğu'daki çatışmalarda rol oynuyorlardı.

Bu süreçte İsrail Dışişleri Bakanlığının en büyük sorunlarından biri, Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerin nasıl sağlam bir zemine oturulacağıydı. O dönemde savunma bakanlığı görevini üstlenen Şimon Peres, Meir'in kıtadaki gezilerinden etkilenmişti ve İsrail'in Afrika'da sempati yaratmasının en çok bu gezilerle olacağını düşünüyordu. 1959 yılının sonuna doğru Gana'ya ve Gine'ye giden Peres'in ardından 1962 yılında Çalışma Bakanı Yigal Alon Doğu Afrika ülkelerini, Baş-

bakan Izak Rabin Batı Afrika ülkelerini, Cumhurbaşkanı Ben Zvi ise Liberya, Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti turunu kapsayan üç haftalık bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu arada İsrail 1960 yılından itibaren Etiyopyalı askerlere Eritre'yi işgal edebilmeleri için askerî destek verdi. Bu desteğin arkasında Filistin Kurtuluş Örgütünün (FKÖ) Eritreli askerlere ülkelerini Etiyopya işgalinden kurtarmaları için verdikleri askerî destek yatıyordu. İsrail'in gezileri karşılıksız kalmadı. 1960-1963 yılları arasında da on Sahraaltı ülkesinin Cumhurbaşkanı İsrail'e geldi.

Bu gezileri 1966 yılında Başbakan Levi Eshkol'un Senegal, Fildişi Sahili, Liberya, Zaire, Madagaskar, Uganda ve Kenya gezisi izledi. Tüm bu gezilerin sonucu olarak 1966 yılına gelindiğinde, İsrail'in Sahraaltı Afrika'da 1500 teknisyeni bulunmaya başlamıştı ve toplamda 6300 Afrikalı İsrail'de çeşitli alanlarda eğitim görüyordu. Başbakan Rabin o dönemde İsrail'e karşı Arap ülkelerinden gelen en büyük düşmanlığı gösteren Mısır'a karşı "Kahire'yi dizginlemenin yolu Mali'den geçer" demişti.

“

1975 yılında toplam 19 Sahraaltı Afrika ülkesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda siyonizmi ırkçılıkla tanımlayan anti siyonist bildirinin kabulü için evet oyu kullandı. Bu oylamada Fildişi Sahili, Liberya, Malavi Svaziland ve Orta Afrika Cumhuriyeti hayır oyu kullanırken 16 ülke de çekimser kaldı.

”

Bu gezilerin yanında İsrail, 1961 yılındaki Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunda Güney Afrika'daki apartheid rejimi kınayan Afro-Asya bildirisini destekleyince ve 1963 yılından itibaren Güney Afrika ile ilişkilerini askıya aldığını duyurunca en başından beri Afrika'da yaratmak istediği sempatiyi kısmen kazanmaya başladı. 1967 yılındaki İsrail-Filistin savaşına kadar Afrika Birliği Örgütü, Arap ülkelerinin Afrika ülkelerini İsrail karşıtlığıyla doldurmasına izin vermedi. Meir'in kurduğu eğitim-alt yapı destek programı MASHAV



sayesinde Afrika ülkeleri 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'nda İsrail'e beklendiği kadar tepki göstermedi. MASHAV, 1958 ve 1971 yılları arasında 6794 Afrikalı stajyere İsrail'de çeşitli pozisyonlarda görev alma olanağı sundu, 4341 İsrailliyi Afrika'nın çeşitli ülkelerine göndererek teknik altyapı desteği sağladı ve CINADCO adında bir Tarımsal Kalkınma İş Birliği Ajansı kurarak Afrika'da yaşanan kuraklık sorununa çözüm getirmeye çalıştı. İsrail böylece 1973 yılında Filistin ve bazı Arap devletleriyle girdiği savaşa kadar Afrika'da önemli bir sempati oluşturmayı başarmıştı. 1972 yılında İsrail'in Sahraaltı Afrika'da balıkçılık, ulaşım, otel işletmeciliği ve liman işletmeciliği gibi alanlarda 63 destek programı vardı.

İsrail'in Afrika'da oluşturduğu sempati 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'yla birlikte azalmaya başladı. Bu noktada aslında özellikle savaşın İsrail karşısındaki katılımcıları Mısır, Suriye ve Ürdün, 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'ndan beri Afrika

ülkelerine baskı yapıyorlardı ancak İsrail'in Afrika ülkelerine olan siyasi ve ekonomik ilgisi bu baskıyı kırıyordu. 1973 yılındaki savaşta İsrail'in daha yıkıcı silahlar kullanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bu savaşta İsrail'e daha çok destek vermesi, Mısır'ın Afrikalılık kimliğini yine bu savaşta daha çok vurgulaması, o dönemde Afrika Birliğinin öncülerinden Muammer Kaddafi'nin İsrail'le ilişkisini sürdüren Afrika ülkelerine cihat ilan edeceğini ve tüm parasal desteğini geri çekeceğini açıklaması nedenleriyle İsrail'le olan ilişkilerinin devamını isteyen Malavi, Lesotho ve Svaziland dışındaki toplam 30 Sahraaltı Afrika ülkesi İsrail'le ilişkilerini kestiyse de 1973 Savaşı İsrail'in Sahraaltı Afrika'ya olan ilgisini azaltmadı. Daha önce İsrail'le kurdukları ilişkilerden mutlu olan Kenya, Gana, Togo ve Fildişi Sahili İsrail'in ülkelerinde birer kültür ofisi açmasına izin verdi. Aynı şekilde Nijerya'daki İsrailli iş adamlarının özellikle su projelerinde üstlendikleri görevler

de devam etti. Ancak diğer ülkeler İsrail'e hiç taviz vermedi. 1975 yılında toplam 19 Sahraaltı Afrika ülkesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda siyonizmi ırkçılıkla tanımlayan anti siyonist bildirinin kabulü için evet oyu kullandı. Bu oylamada Fildişi Sahili, Liberya, Malavi Svaziland ve Orta Afrika Cumhuriyeti hayır oyu kullanırken 16 ülke de çekimser kaldı.

İsrail'in 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'yla Sahraaltı Afrika'da kaybettiği sempati 1980'li yılların başından itibaren ve özellikle Soğuk Savaş sonrasında geri gelmeye başladı. İsrail'e yeniden duyulmaya başlanan sempatinin arkasında İsrail'in Mısır'la barış anlaşması imzalaması, Sahraaltı Afrika ülkelerinin İsrail yardım programlarına kıyasla Arap yardım programlarından yeterince tatmin olamaması, Muammer Kaddafi'nin giderek daha da otoriterleşerek tüm Afrika'yı kontrol etme çabasına girmesi, Güney Afrika'daki apartheid rejiminin 1980'li yılların sonundan itibaren azalmaya başla-

ması ve İsrail'in en başından beri bu konudaki karşı tavrını istikrarlı şekilde sürmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte özellikle üçüncü dünya ülkelerinin pazar ekonomisi uygulayan ülkelere daha çok ihtiyaç duymaya başlamaları ve MASHAV'ın Sahraaltı Afrika ülkeleriyle daha çok iş birliğine girmesi gibi nedenler yatmaktaydı.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI YAKINLAŞMA VE PÜRÜZLER

İsrail ve Afrika ülkeleri arasındaki yakınlaşmanın önemli sonuçları oldu. 1982 yılında 87 milyon dolar olan ticaret hacmi 1983 yılında 100 milyon dolara, 1984 yılında da 130 milyon dolara çıktı. İsrail'in en büyük şirketlerinden Solel Boneh Nijerya'ya, Fildişi Sahili'ne ve Kenya'ya yatırım yapmaya başladı. Diğer bir İsraili şirket Yonah International da Liberya Merkez Bankasının binasını yapmak üzere Liberya hükûmetiyle 15 milyon dolara yakın anlaşma imzaladı. İsraili iş insanları Nijerya'da 1983 ve 1986 yılları arasında 2 milyar dolara varan yatırımlar yaptı. Bu arada 1984-1991 yılında Etiyopyalı Yahudiler olan Falaşaları İsrail devleti kabul etti. Falaşalar, Marksist DERG rejiminden kaçıp İsrail'e sığınmak zorunda kalmışlardı. İsrail'in Afrika'daki yatırımları 1988 yılında Cezayir Bildirgesi ile birlikte kurulan Filistin devletinin 30 Afrika ülkesi tarafından tanınmasına rağmen devam etti. 1993 yılında İsrail ve Filistin Kurtuluş Örgütü kalıcı ve kapsamlı barış getiren anlaşmayı imzalamadan önce Afrika ülkelerinin desteklerini aldı. Bu yıldan sonra İsraili siyasetçiler Filistin'le olan sorunları öncelikli

sıraya çekti ve güvenlik eksenli bir Ortadoğu politikası izledikleri için Afrika'ya yeterince ilgi göstermedi. İsrail'in Afrika'ya olan ilgisinin azalmasında 2002 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün başkanlığını yürüten Muammer Kaddafi'nin de İsrail karşıtlığı yatıyordu. İsrail Muammer Kaddafi'nin liderliğindeki bir Afrika Birliği Örgütüne üye olan ülkelerle açıkçası ilişki geliştirmek de istemedi.

İsrail'in Afrika ülkelerine yeniden ilgi duyması son nefesine kadar Afrika ülkelerinin dayanışmasını kolonyalizme karşı savunup İsrail'in Filistin'in haklarını gasp ettiğini düşünen Kaddafi'nin ölümüne denk geldi. Kaddafi'nin ölümünden sonra Afrika için yeni strateji geliştirmeye başlayan İsrail ilk adımını 2016 yılında attı. Başbakan Binyamin Netanyahu 18 aylık bir sürede birçok iş insanıyla birlikte Etiyopya'yı, Kenya'yı, Ruanda'yı, ve Uganda'yı ziyaret ettikten sonra Afrikalı Cumhurbaşkanı ile BM Genel Kurulu öncesinde görüşmeler gerçekleştirdi. 2016 yılının Aralık ayında ise Kudüs'te Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topuluğu (ECOWAS) ve İsrail devletinin ortaklığında bir tarım konferansı düzenlendi. Bu konferansa Afrika'dan 35 ülkenin temsilcileri katıldı. Netanyahu 2017 yılının Haziran ayında ECOWAS meclisine seslenmek üzere Liberya'nın Monrovia şehrine gitti. Netanyahu ECOWAS'a Afrikalı olmadığı hâlde seslenen ilk lider oldu. Bu ziyaretten sonra ise Netanyahu kasım ayında Kenya'ya gitti. Bu üç ziyaretin ardından 23-27 Ekim 2017 tarihleri arasında Birinci Afrika-İsrail Zirvesi, Togo'nun başkenti Lome'de toplanacaktı. Fas'ın, Gü-

ney Afrika'nın ve Filistin otoritesinin boykot çağrılarına rağmen yarıdan fazla Afrika ülkesi bu toplantıya temsilcilerini gönderdi. Ne var ki, Togo'da Cumhurbaşkanı Faure Gnassingbé'ye karşı yapılan protestolar zirvenin iptal edilmesine neden oldu. 2017 yılının Aralık ayında Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'in başkentinin Kudüs olması ve büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıması kararıyla ilgili yapılan BM Genel Kurulu oylamasında 35 Afrika ülkesi çekimser oy kullandı, sadece Togo bu karara hayır oyu verdi. 2019 yılının en başından beri İsrail'i Filistin'de katliam yapmakla suçlayan Sudan lideri Ömer el-Beşir'in görevden alınmasıyla, 2020 yılında Amerikan Başkanı Donald Trump'ın başlattığı Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ve İsrail'in de ortak oldukları Abraham Anlaşması'yla İsrail Ortadoğu'da daha rahat hareket edip Afrika'ya daha fazla ilgi göstermeye başlasa da aynı karşılığı Afrika ülkelerinden bulamadı. İsrail özellikle Batı Sahra konusunda Fas'ın yanında yer aldığı açıklayınca ayrılıkçı Polisario'yu destekleyen Cezayir'in tepkisiyle karşılaştı. Bunun yanında özellikle Gazze'ye yönelik olarak düzenlediği hukuk dışı ve insan haklarını ihlal eden operasyonlar nedeniyle İsrail'in Afrika Birliğine gözlemci üyelik kararı Cezayir'in girişimleriyle iptal edildi. Sonuç olarak her ne kadar şu anda İsrail'in, Afrika'da 40 ülkeyle diplomatik ilişkisi olsa da özellikle Filistin'le olan sorunlar ve İsrail'in bu konudaki çatışmacı tutumu Afrika ülkeleriyle daha güçlü bütünleşmenin yolunda temel engeller olarak durmaktadır. ■